

Вељко Ж. БРБОРИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

ИНТЕРПУНКЦИЈСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА КОД СРБА ОД ВУКА ДО ДАНАС

У раду се говори о прошлости и садашњости интерпункцијске терминологије у протекла два века, од Вуковог *Српског рјечника* (1818) до данас. Заправо, даћемо преглед интерпункцијске терминологије у XIX веку, њену стабилизацију почетком XX века и увид у релевантне правописне приручнике у последњих стотину година: *Правопис српскохрватског књижевног језика* (1923) Александра Белића (и његова каснија издања 1930, 1934. и 1950), *Правописно упутство* (1929), *Ново правописно упутство* (1943), *Правопис српскохрватског књижевног језика* (1960), *Правопис српског језика* (1993), као и његово измењено и допуњено издање (2010). Посебна пажња биће посвећена терминима који су се мењали, дублетним решењима и новим терминима (којих раније није било). Понуђићемо и решење неких недоумица.

Кључне речи: српски језик, правопис, интерпункцијска терминологија, историја правописа.

1. Увод

Сваки разговор о савременом српском правопису и његовој терминологији враћа нас на период од равно пре два века и на, за потоњи развој српског језика, незаобилазни *Српски рјечник* (1818) и оно што је тамо „понудио” творац српског књижевног језика. Наиме, *Српски рјечник* је међа свих каснијих дешавања у развоју српског књижевног језика, његова актуелност не престаје ни данас и није спорно да ћемо му се враћати и у годинама и деценијама које су пред нама. О Вуковом *Рјечнику* написано је много, а овде издвајамо две реченице Павла Ивића: „Ту, у рјечнику из 1818, формулисана је језичка и правописна револуција. Све што је претходило било је само Вуково тражење и колебање, а све замене у доцнијем периоду биле су само ретуши у ограниченом броју појединости” (Ивић 1966: 19).

*brboricv@eunet.rs

Вуков правопис и Вукова правописна терминологија нису ушли у употребу значајне 1818. године, отпора је било пуно, првих деценија после појављивања *Рјечника* реформа је била повремено ближе неуспеху него успеху, забрана је било превише (Брборић 2015: 35–51).¹ Све то је променила 1847. година, али је коначно (државно) озваничење чекало 1868. годину, равно пола века од објављивања *Српског рјечника*.

Ми ни данас, на двеста година од *Српског рјечника*, немамо јасно дефинисану правописну терминологију, није је понекад лако одвојити од граматичке терминологије, али исто тако немамо јасну границу између правописних и интерпункцијских термина. Стога ћемо овде, у границама могућности и на основу досадашњег бављења овим проблемом, покушати дати јасан преглед интерпункцијске терминологије код Срба у протекла два века, од 1818. до 2018. године.

2. Правописна и интерпункцијска терминологија код Срба

Српски правопис, па тако и правописна и интерпункцијска терминологија функционисали су са називом *српски* до 1923. године. Од 1923. године и првог издања Белићевог *Правописа српскохрватског књижевног језика*, па све до Матичиног *Правописа српскога језика* (1993), пуних седамдесет година правописи су имали назив *српскохрватски*, па се можемо питати шта је у том периоду била српска интерпункцијска терминологија. Ми овде под српском терминологијом сматрамо терминологију коришћену и наслеђену из деветнаестог века у правописима и правописним приручницима код Срба, као и терминологију која је коришћена у двадесетом веку – прво у приручницима Милана Петровића, потом је то био Белићев *Правопис српскохрватског књижевног језика* (1923–1960)² и касније *Правопис српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (1960–1993). Ова два правописна приручника (Белићев и Матичин), са бројним издањима, обележили су правописно двадесети век код Срба, ако се изузму две почетне и једна завршна деценија двадесетог века. Истина, Белићев приручник припреман је као српски, објављен као српскохрватски, с јасном концепцијом на српском књижевном језику друге половине деветнаестог и почетка двадесетог века. *Правопис* Матице српске (1960) јесте компромисни правопис Срба и Хрвата, под окриљем двеју матица. Крајем двадесетог века и објављивањем *Правописа српскога језика* Матице српске (1993), а посебно његовим издањем из 2010. године, српска правописна терминологија је прилично стабилизована, с неколико недефинисаних термина.

¹ О српском правопису и његовим питањима објавили смо три књиге. Једна од њих је докторска дисертација (Брборић 2004), а у две књиге су окупљени радови из правописа у последњих двадесетак година (Брборић 2015, Брборић 2016). Са темама из правописа наступали смо и на два последња Конгреса (Охрид, 2008. и Минск, 2013).

² *Правопис* Александра Белића је први и прави лингвистички правопис, био једини званични српски правопис од 1923. до 1960. године код Срба. Имао је четири издања и забележили смо и два правописна упутства, прво 1929. и друго 1943. Они су, нарочито прво, имали утицај на српску ортографију у првој половини двадесетог века.

Основни **правописни појмовник** српског језика понудили смо у једном раду још 2003. године и он је имао око 200 правописних термина (Брборић, Дешић 2003: 219–229). Чини се да је тај појмовник био добра основа за даљи рад на овој теми. У том појмовнику се налазе и основни интерпункцијски термини, који су се, можемо рећи, нешто јасније искристалисали на почетку XXI века. У том раду је издвојено четрдесетак **интерпункцијских термина** у ужем смислу. Овде их доносимо у неизмењеном (недопуњеном) облику, како смо их навели и 2003. године: *акцентски знаци, апостроф, везица, генитивни знак, две тачке, двотачка, дијакритички знак, дивиз (цртица), дужина, заграда(е), запета, зарез, звездица, знак дељења, знак дужине, знак једнакости, знак множења, знак сабирања, знак одузимања, знаци порекла, кома, коса црта, наводници, неколико тачака, нова дужина, нови акут, обла заграда, полунаводници, ситне бројке, стрелица, тачка, тачка и запета, тачка и зарез, тилда, титла, три тачке, узвичник, упитник, црта, цртица* (Брборић, Дешић 2003: 224–225).³ Вреди напоменути да се на овом списку не налазе неки помоћни интерпункцијски термини. Ту у првом реду мислимо на неке математичке и лингвистичке термине, али и оне који су новијег постанка.

3. Интерпункцијска терминологија код Срба у XIX веку

У релевантним радовима у деветнаестом веку о овој теми тешко је утврдити интерпункцијску терминологију. Заправо, она се тада није посебно издвајала и можемо је посматрати тек из савремене перспективе, тј. који су термини адекватни данашњим (савременим) и како су одговарајући термини били именовани. Ваља знати да је број термина у деветнаестом веку био прилично скроман.

Није спорно да су неки интерпункцијски знаци коришћени и у предвуковском периоду, али не налазимо потврду за њихове термине, нису именовани. Тако, код Саве Мркаља у *Салу дебелог јера* из 1810. године сусрећемо само дванаест интерпункцијских знакова (он их директно не именује, тј. немамо потврду за њихове називе): *тачка, запета, тачка и запета, две тачке, упитник, узвичник, црта, цртица, апостроф, заграда, полузаграда и звездица*.

У *Писменици* Вука Стефановића Караџића (1814), на почетку његовог реформаторског рада, налазимо највећи број основних интерпункцијских знакова, али они нису сви директно именовани. *Писменица* је резултат сарадње Вука Караџића с Јернејом Копитаром и Луком Миловановим. У обзир су узети знаци које је користио Сава Мркаљ, али није спорно да је Вук имао увид у граматике и интерпункцијске знаке које су користили Аделунг, Добровски и Мразовић. Тако Вук у *Писменици* користи ове знаке: *тачку, тачку и запету, две тачке, заграду, полузаграду, генитивни знак, звездицу, узвичник, упитник, црту и цртицу*. Вук је још тада користио

³ У правописној традицији код нас употребљаван је и назив *точка*, али је касније преовладала *тачка*. Код Белића смо имали *знаке читања* уместо термина *интерпункција*; *знак чуђења* уместо *узвичника*. Првонаведени термини данас се сматрају застарелима. Било је и другачијих поступака, па смо „компромисно” 1960. прихватили *зарез* уместо *запете* и требало нам је двадесетак година да се поново вратимо *запети*. Истина, још увек јој се нисмо вратили доследно. У издању *Правописа* из 1993. *зарез* је био чешћи, али је та неправда отклоњена 2010, мада је у пракси и даље видна неуједначеност.

оно што савремени српски правопис назива експонентима, тј. користио је ситна слова за писање редних бројева, нпр. 1^{во}, 2го, 3^{ће}. Данас су подигнута слова реткост, користе се у дијалекатским текстовима, али су експоненти чести, посебно у неким стручним текстовима (математика, физика, хемија...). Истина, сусрећемо их и изван њих, у различитим текстовима. Код Вука можемо наћи и неке, данас бисмо рекли застареле, термине који су данас потиснути (превазиђени), као што су *точка* или *писме*, касније *писмено*, уместо данашњег *слово* (Шипка 2000: 1413).

У *Малој српској граматици* Ђуре Даничића немамо интерпункцијске термине, али ту сусрећемо сва четири наша акцента и начине њиховог бележења. „Акцента у Српском језику имамо четири; друкчије се н.п. изговара прво *a* у ријечи *глава*, друкчије у *правда*, друкчије у *магла*, друкчије у *слава*. Од ова четири акцента прва два су дугачка, а друга два су кратка” (Даничић 1950: 3). Ову граматику помињемо јер је она заменила граматику из предговора *Српског рјечника* (1818). Наиме, у другом издању *Рјечника* (1852) Вук је изоставио граматику управо због ове Даничићеве граматике и тиме смо остали без података о интерпункцијској терминологији средине деветнаестог века.

У поствуковском периоду, крајем деветнаестог века, три књиге су снажиле већ прихваћену реформу Вука Стефановића Карацића. Код Стеве Чутурила, у књизи *Српски правопис за школску употребу* (1884), сусрећемо 15 термина: *тачка, запета, тачка-запета, двострука тачка, знак питања, знак чуђења, цртица (пауза), знак навођења, апостроф, знак заграде, звездица, крстић, везица, 4 нагласа*, док код Љубе Стојановића у *Лекцијама из српског језика за други разред гимназије* (1891) налазимо 11 термина: *тачка, запета, тачка и запета, две тачке, неколико тачака, цртица или пауза, знак питања, знак чуђења, знак навођења, знак заграде () или [] и апостроф*. Није било одступања ни код Стојана Новаковића у *Српској граматици* (1894): „Реченични су знаци ово: запета (.), тачка и запета (;), две тачке (:), тачка (.), знак почивке (–), знак питања (?), знак узвика (!), знак прекида (... или –), знак заграде () или [], знак навођења („ ”, или ’ ’, или –)” (Новаковић 1894).

4. Интерпункцијска терминологија код Срба у првој половини XX века

На почетку двадесетог века код Милана Петровића,⁴ док је још наш језик имао атрибут српски, у делима *Српска грамика с правописом* (1912) и *Српски правопис за средње школе* (1914), сусрећемо десет основних интерпункцијских знакова: *тачка, запета, тачка и запета, знак питања, знак усклика, две тачке, знак навођења, знак почивке или прекида, заграда*, а неке сусрећемо изван одељка интерпункција: *цртицу, апостроф, акценатске знаке и знак дужине*. Тако у приручнику *Српска грамика са правописом (за трговачку и занатску омладину)* међу **Реченичним знацима** сусрећемо: *тачку, запету, тачку и запету, две тачке, знак питања, знак*

⁴ Оба приручника Милана Петровића имају вредност, али су остали на маргини. Први разлог је тај што су се појавили у незгодном историјском тренутку, пред Први светски рат. Други разлог јесте што је после рата „стигло” језичко заједништво и неупоредиво квалитетнији *Правопис* Александра Белића.

усклика, знак почивке и знак навођења”⁵ (Петровић 1912: 62–66). У *Српском правопису за средње школе* (1914) Петровић у одељку **Интерпункција** каже: „Знакова, којима одвајамо или поједине реченице или поједине реченичне делове једне од других имамо десет; 1. тачка (.), 2. запета (,), 3. тачка и запета (;), 4. две тачке (:), 5. знак питања (?), 6. знак усклика (!), 7. знак почивке (–), знак прекида (...), 9. знак навођења („ ”), и 10. заграда ()” (Петровић 1914: 43–51). У тексту приручника се сусреће **Знаци при писању речи** и ту налазимо *акценте* (нема појединачног назива за акценте, већ само како их пишемо и објашњење), *знак за дужину* и *апостроф*. У тексту приручника сусрећемо и термин *цртица* („те их ваља делити цртицом”, „могу се писати и без цртице”).⁶

Већих измена није било ни у знаменитом *Правопису српскохрватског књижевног језика* (1923) Александра Белића, и он наводи ове термине: *тачка, запета, тачка и запета, две тачке, знак почивке или прекида, знак питања, знак узвика, наводни знак, обла заграда, угласта заграда, везица, знак ^, акценатски знаци и апостроф* (Белић 1923). Овде бисмо могли констатовати да се у периоду од Саве Мркаља (1810) до Белићевог *Правописа* (1923) сусрећемо само са основним интерпункцијским терминима и да је њихов број био врло ограничен (скроман). Тако у *Правописном упутству* (1929) налазимо и цитат који учвршћује нашу тврдњу: „Употреба већине знакова за интерпункцију већ је утврђена у нашем књижевном језику, тако да ту нема знатнијих разлика (на пр. за употребу тачке, знака почивке, узвика, питања, наводног знака итд.); али у употреби запете има знатних неслагања. Зато ће се напомене у овом одељку тицати само запете (зареза)” (Правописно упутство 1929: 25). У одељку *Други знаци* налазимо и ово: „Знак ^ може се стављати на крајњи самогласник другог падежа множине, да се њиме покаже, ако је потребно, да је тај облик други падеж множине (...). За наглашене дужине, ако је потребно (на пр. у граматикама) обележити их, употребиће се хоризонтална црта над вокалом” (Правописно упутство 1929: 35).⁷ Овде се појављује једна новина. Наиме, до сада нисмо имали хоризонталну црту над вокалом као знак за дужину. У *Новом правописном упутству српског књижевног језика* прво је назив језика враћен на термин *српски*, а у одељку **Интерпункција** сусрећемо ове термине и знаке за њих: *тачка, запета, тачка и запета, две тачке, упитник, узвичник, наводници, заграда и апостроф*. Новина је термин *наводници* (раније је то био *наводни знак* или *знак навођења*); налазимо и термин *цртица*, али изван одељка **Интерпункција**.

После Другог светског рата уследило је ново (последње) издање Белићевог *Правописа* (1950),⁸ али се интерпункцијска терминологија није битно мењала: *та-*

⁵ Јасно је да Петровић за *црту* користи термин *знак почивке* („испред туђих речи место знака навода може стајати знак почивке (–), ако њиме почиње ново зачело”), док за *цртицу* користи термин *дивиз* („непотпуно сложене речи, одвајају се једна од друге дивизом /-’”).

⁶ Овде знак за дужину није поста акценатска дужина, већ знак који пишемо у генитиву множине.

⁷ Ни у ратном *Новом правописном упутству српског књижевног језика* (Министарство просвете, 1943), у одељку *интерпункција*, нема никакве измене Белићевих интерпункцијских знакова: *тачка, запета, тачка и запета, две тачке, прекидни знак (црта), неколике тачке (обично три), упитник, узвичник, наводници, заграда и апостроф*.

⁸ Друго издање Белићевог приручника објављено је 1930, после *Правописног упутства*, треће 1934, а ово је било четврто, уједно и последње издање. Истина, Белићев удео (учешће) у Новосадском договору није био споран, па је и *Правопис* из 1960. нека врста континуитета, што се види и у интерпункцијској терминологији.

чка, запета, тачка и запета, две тачке, прекидни знак, упитник, узвичник, наводници, обла заграда, угласта заграда, други део заграде, знак $\hat{\ }$, акценатски знаци, апостроф, везица (полуцрта, цртица), знак једнакости, црта (почивка), звездица, знак $>$ „прелази”, „развија се”, знак $<$ „постаје од”. Ипак, овде налазимо и увођење нових термина које раније нисмо сусретали. Можемо констатовати да се помињу две врсте заграда (обла заграда, угласта заграда), али и описни назив *други део заграде* (касније смо је именовали као *полузаграда*, као и *везица* (*полуцрта*, *цртица*), те називи за неке математичке знаке (*знак једнакости*, *звездица*, *знак $>$* „прелази”, „развија се”, *знак $<$* „постаје од”). Дакле, овде је учињен одређени искорак и уведени су неки нови термини. За *цртицу* се сусрећу и још два термина *везица* и *полуцрта*, па смо тако добили триплету (троструки назив за један знак). Можемо констатовати и да се тек сада сусрећу термини за акценатске знаке (*дуги силазни*, *дуги улазни*, *кратки силазни* и *кратки улазни*). Необично је да Белић користи термин *улазни*, уместо каснијег *улазни*, а тешко је рећи да је посреди штампарска грешка (Белић 1950: 106). Као новину можемо констатовати да Белић користи термин *параграф* (Белић 1950: 109).

5. Интерпункцијска терминологија код Срба у *Правопису* Матице српске (1960)

У *Правопису српскохрватскога књижевног језика* (1960) правописна терминологија је схваћена прилично широко. О чему се заправо ради? Уместо дотадашњих (ранијих) различитих правописних (и граматичких) термина усвојени су заједнички (српскохрватски) термини и ми мислимо да многи од њих нису правописни термини. Они то нису у правом смислу речи, и то није спорно. Ипак, нејасно је како се стигло до правописне терминологије која је овде понуђена, без било каквог објашњења. Ово је имало директан утицај на даљи развој правописне и интерпункцијске терминологије и учињени пропусти директно су утицали на нашу савремену интерпункцијску терминологију.⁹ *Правопис* из 1960. доноси и неке нове термине, у њему се уместо „**досадашњих термина**” нуде или, боље рећи, прописују договорно „**усвојени термини**”. Нова правописна терминологија нуди 122 термина (*Правопис* 1960: 167–170). Ево списка свих „усвојених термина” како бисмо видели да то, у ствари, нису првенствено правописни термини (мада има и оних правописних): *аорист*, *апстрактне именице*, *аугментатив*, *безвучни сугласници*, *везник*, *властито име*, *генитив*, *главна реченица*, *глаголски придев радни*, *глаголски придев трпни*, *глаголски прилог садашњи*, *глаголски прилог прошли*, *глас*, *гласови*, *гласне жице*, *гласне жице трепере*, *губљење сугласника*, *две тачке (двije тачке)*, *деклација*, *деминутив*, *дистрибутивно значење*, *дифтонг*, *дужина*, *екавски говор*, *екавски изговор*, *експлозивни сугласници*, *зависне реченице*, *зависни падеж*, *зависно-упитна реченица*, *задњонепчани сугласници*, *заједничке именице*, *закључне реченице*, *зарез*,

⁹ Срби су, на неки начин, до Новосадског договора (1954) или прецизније – до појаве заједничког *Правописа* – имали помало и своју терминологију. Она се појавом заједничког правописа потпуно утопила у српскохрватско заједништво. Тако су неки термини жртвовани зарад новог језичког заједништва.

засебна реч, збирне именице, звучни сугласници, зубни сугласници, изведеница (изведена реч), изричне реченице, ијекавски говор, ијекавски изговор, имперфект, интерпункција или реченични знаци, искључне реченице, једначење сугласника, једнина, једносложна (двосложна, вишесложна реч), јотовање, конјугација, конкретне именице, корелативне реченице, корен (коријен), краткоћа слога, латиница, множина, меки сугласници (ћ, ђ, љ, њ, ј), наводници, наглашени слог (наглашена реч), наставак, независне реченице, непчани сугласници, несвршени и свршени глаголи, неуправни говор, номинатив, носни сугласници, одричне реченице, основа, основна реч, парњак, пискави сугласници, погодбене реченице, позајмљеница (позајмљена реч), поједностављивање сугласника, потврдне реченице, праскави сугласници, предњонепчани сугласници, презент, премештање сугласника, претварање сугласника, прилошка одредба, прилошка ознака, присвојне заменице, присвојни придев, промена речи, проширена реченица, разједначавање (разједначивање), раставне реченице, реч (ријеч од мила, хипокористик), самогласник, самогласно р, сажимање самогласника, саставне реченице, свршени и несвршени глаголи, сливени сугласници, слово, сложенница (сложена реч), сонант, предњонепчани сугласници, струјни сугласници, сугласник, сугласнички пар, сугласнички скуп, супротне реченице, тачка, тачка и зарез, творба гласова, творба речи, текући сугласници, тесначки сугласници, туђица (туђа реч), ћирилица, удвојени сугласници (удвајање сугласника), узвичник, умекшани (ч по среди између ч и ћ), упитник, управни говор, уснени сугласници, учестали глаголи, фонетски правопис, хипокористик (реч од мила), црта, цртица, шуштави сугласник.¹⁰

Ми сматрамо да су од наведених термина интерпункцијски само: *две тачке* (двје тачке), *дужина*, *зарез*, *интерпункција* или *реченични знаци*, *краткоћа слога*, *наводници*, *наглашени слог* (наглашена реч), *неуправни говор*, *тачка*, *тачка и зарез*, *узвичник*, *упитник*, *управни говор*, *црта*, *цртица*. Тежило се некаквом уједначавању, па нема могућих (очекиваних) правописних (и интерпункцијских) термина, тј. њихових дублетних решења: *тачка/точка*, *запета/зарез...*, али има неких неправописних: *изведеница/изведена реч*; *позајмљеница/позајмљена реч*; *разједначавање/разједначивање*; *сложеница/сложена реч*; *хипокористик/реч одмила*. Ови примери јасно показују да код нас, ни у веома утицајној књизи као што је био *Правопис српскохрватскога књижевног језика* (1960) Матице српске, није била израђена (понуђена) термилошка стандардизација (ни правописна ни интерпункцијска) српско(хрватско)га језика. Овај *Правопис* је донео одвојено **Интерпункцију** (као XIII поглавље) и **Правописне знаке** (као XIV поглавље). У одељку **Интерпункција** сусрећемо следеће термине и знаке за њих: *тачка*, *зарез*, *тачка и зарез*, *две тачке*, *наводници*, *црта*, *заграда*, *упитник* и *узвичник* (Правопис 1960: 91–118), док у одељку **Правописни знаци** налазимо: *тачку*, *две тачке*, *неколико тачака*, *црту*, *цртицу*, *заграду*, *звездицу*, *апостроф*, *знак једнакости*, *знаке порекла*, *акцентске*

¹⁰ Када погледамо термине само на прва четири почетна слова (А–Г), сусрећемо их седамнаест, али за њих не можемо рећи да су правописни. Заправо, међу њима нема ниједног правописног термина у правом смислу те речи (*аорист*, *апстрактне именице*, *аугментатив*, *безвучни сугласници*, *везник*, *властито име*, *генитив*, *главна реченица*, *глаголски придев радни*, *глаголски придев трпни*, *глаголски прилог садашњи*, *глаголски прилог прошли*, *глас*, *гласови*, *гласне жице*, *гласне жице трепере*, *губљење сугласника*).

знаке (*краткосилазни, краткоузлазни, дугосилазни, дугоузлазни*) и *генитивни знак* (Правопис 1960: 118–124). Можемо рећи да овде не сусрећемо неки озбиљнији искорак, али се именују акценатски знаци, и то терминима који су и данас у употреби, „нестао” је термин *запета*, а *зарез* је постао обавезујући, док је све остало, што се интерпункције тиче, већ раније постојало.¹¹

6. Интерпункцијска терминологија у *Правопису* Матице српске (1993)

Није спорно оно што стоји у овом *Правопису*, тј. да су интерпункцијски знаци они који се употребљавају у писању ради јаснијег обележавања онога што се пише, па можемо рећи да су то сви знаци који нису слова, а пишемо их у неком тексту. Пошто већина интерпункцијских знакова има службу и правописних, савремени српски правопис их је на неки начин изједначио. *Правопис српскога језика* Матице српске (1993) вратио је правопису национални назив, али је и правописне и интерпункцијске знаке вратио у једну област и назвао их **Интерпункцијом** (Правопис 1993: 252–295). У објашњењу интерпункције налазимо и следеће реченице: „На смисаону рашчлањеност казивања, као и на односе и одлике његових саставница (делова, елемената) указује се правописним знацима или интерпункцијом. Улога правописних знакова, међутим, није само да надомести оно што се у усменом говору изражава интонацијом и застанцима него и да допуне и унапреде изражајне могућности и економичност излагања. У интерпункцији се могу разликовати реченични знакови – који указују на границе пуних реченица, на њихов карактер, као и на односе и одлике њихових делова – и помоћни правописни знакови, за различите посебне потребе” (Правопис 1993: 252–253). Тако је интерпункцијску терминологију на крају XX века одредио *Правопис* Матице српске из 1993, а њу је касније учврстило **измењено и допуњено издање** из 2010. године. Матичин *Правопис* из 1993. доноси ове термине, као основне: *тачка, запета* или *зарез, црта, тачка и запета* или *тачка и зарез (тачка са зарезом), две тачке (двотачка), заграда, наводници, упитник, узвичник, цртица*. У одељку **Остали правописни и помоћни знакови** налазимо и ове знаке и термине за њих: *знак прекида (три тачке), апостроф, знак дужине (угласта), четири акцента и ненаглашена дужина, звездица (подигнута), ситне бројке, знак степена, знак процента, знак промила, коса црта, двојна усправна црта*.¹² Поред њих, помињу се и *угласте заграде, двојни апостроф (дето), тилда (једнак мат. знаку слично), стрелица, математички знаци и лингвистички знаци* (Правопис 1993: 291–295). Овде је знатно проширена српска интерпункцијска тер-

¹¹ Данас звучи помало анегдотски да је доста речи потрошено око два термина – *тачке* и *запете*. Наиме, код Срба је било уобичајено да се користе термини *тачка* и *запета*, док је код Хрвата било, по правилу, *точка* и *зарез*. Решење је нађено у компромису да сви прихвате *тачку* и *зарез*. Срби су олако прихватили компромис и одрекли се зареза, док је друга страна остала при ранијим називима.

¹² Овде се уз објашњење за *звездицу* каже да се њоме означавају фусноте, с напоменом да када је више фуснота, боље је писати подигнуте ситне бројке него звездице. Данас се за фусноте, по правилу, пишу само ситне бројке, а звездица је углавном сведена на друге случајеве (језичка реконструкција и некњижевне речи).

минологија, јер до тада правописи нису доносили: *ситне бројке, знак степена, знак процента, знак промила, двојну усправну црту, угласте заграде, двојни апостроф, тилду, стрелице, математичке знаке и лингвистичке знаке*. Нови знаци су, на неки начин, *трема* (две тачке изнад слова) и *знак краткоће* (горе отворени ситни лук изнад самогласничког слова). Матичин *Правопис* из 1993, у оквиру интерпункцијске терминологије, доноси неколике дублете: *генитивни знак / знак дужине, две тачке / двотачка, запета / зарез, знак прекида / три тачке*; налазимо и једну триплету: *тачка и запета / тачка и зарез / (тачка са зарезом)*.

7. Интерпункцијска терминологија у актуелном *Правопису*¹³

Актуелни *Правопис српскога језика* Матица српске из 2010. године, тј. **измењено и допуњено издање** приручника из 1993. године, важећи је српски ортографски приручник. Одељак о **Интерпункцији** је његово шесто поглавље, које заузима 46 страна (*Правопис 2010*: 98–143), што је петина приручника, ако се не рачуна Речник уз правопис. Код одељка Интерпункција сусрећемо и неке промене, али се оне не тичу директно интерпункцијске терминологије: „написан је готово нов текст о интерпункцији, потпунији и инструктивнији, али је он, наравно, у пуној сагласности са традиционалним српским правилима белићевске логичке интерпункције” (*Правопис 2010*: 7). Овде у одељку о **Интерпункцији** сусрећемо основне термине и објашњења уз њих. Ти термини иду овим редом: *тачка* [·], *запета* [;], *црта* [–], *цртица* [-], *тачка са запетом* [;], *две тачке* [::], *заграда* [()] и посебно *угласта заграда* [], *наводници* [„...”], *полунаводници* [‘...’], *упитник* [?], *узвичник* [!]. Дакле, само десетак термина.

После тога долази одељак **Остали правописни и помоћни знакови** и наведени су овим редом: *знак прекида* [...] (три тачке), *апостроф* [’], *знак дужине* [^] и *акцентски знаци* [˘, ˙, ˚, ˇ], затим следе **помоћни знакови**, и ту се наводе: *звездича* (подигнута) [*], *ситне бројке*, и то *експонентне* (подигнуте) [m²] и *индексне* (спуштене) [тип₁ тип₂], *знак степена* [°], *знак једнакости* [=], *коса црта* [/], *знаци порекла* [>, <]. Уз то, сусрећемо и објашњење да се у текстовима опште намене примењују и знаци посебних делатности (струка), као што су *знак понављања „дето”* [”], *знаци порекла* [> и <], *знаци упућивања* [→ и ←] и *знак процента* [%].

Међу **напоменама** сусрећемо помињање *двојне усправне црте, тилде* (вијугава црта), тј. знак којим се у речничком тексту замењује насловна реч да се не би поново исписивала) и *знак треме* (двојна тачка изнад слова).

Чини се да би било боље да су уз основне и помоћне интерпункцијске термине дати издвојени посебно математички знаци и њихови термини,¹⁴ лингвистички знаци и њихови термини, али и још неки знаци и њихови термини. У текстовима

¹³ Овај *Правопис* потписују приређивачи из 1993. године (М. Пешикан, Ј. Јерковић и М. Пижурица), док редакцију измењеног и допуњеног издања чине: Мато Пижурица (главни редактор), Милорад Дешић, Бранислав Остојић и Живојин Станојчић.

¹⁴ Неки математички знаци су чести, а неки ретки. Ово је једна од могућих целовитости математичких знака: знак сабирања, знак одузимања, знак дељења, знак множења, знак једнакости, знак неједнакости, знак приближности, мање од, више од, мање или једнако, више или једнако, знак степена, знак

сусрећемо и знак који најчешће именујемо *крстић* [†] и неке математичке знаке. Њихов број није мали. Ретко се користи и знак за кратки вокал [̣]; ретко се користе и неке врсте заграда. Честе су обла и угласта заграда, али су неупоредиво ређе *витичаста заграда* [{}], *коса заграда* [/ /] и тзв. *изломљена (преломљена) заграда* [⟨ ⟩]. Иако нису ретки, још увек није потпуно утврђено како се читају ова четири знака: (*тараба*) [#], @ (*интернет знак, мајмунче* [@]), *међународни знак за и* [&], *параграф* [§]. Нису именовани ни неки лингвистички термини.

Постоје још нека нерешена питања. Тако, рецимо, *генитивни знак* није сваки *генитивни знак*, већ је само *знак за генитив множине*. Надаље, у примеру *Ја сам сâм* није посредни генитивни знак, а пишемо га идентично као и генитивни знак. Овај знак, за који некада кажемо да је знак за дужину, није идентичан са поста акценатском дужином (поста акценатским дужинама), њих бележимо равном цртом изнад вокала.

Крајем двадесетог века добили смо и нове правописне приручнике. Квалитетом су се издвајали правописни приручници које (ко)ауторски потписује Радоје Симић и ауторски приручник Милорада Дешића. Када је посредни интерпункцијска терминологија, у њима не сусрећемо неке специфичности.¹⁵

У неким стручним текстовима сусрећемо и знаке који се још увек спорадично појављују и није јасно како их именујемо (изговарамо), немамо још устаљене термине. Такви су рецимо: € (евро), £ (*лира*), ♀ (*ознака за женски пол*), ♂ (*ознака за мушки пол*), ∑ (*сигма*), \ (*коса црта на лево*), № (*број, нумера*), ♯, ♪ (*знаци за нотни систем*). Вредело би и њих систематизовати и стандардизовати.

8. Закључак

Српска интерпункцијска терминологија, као и српски правопис, од Вука до данас имала је еволутивни ток. Број интерпункцијских термина се знатно увећао, али код основних интерпункцијских знакова није било великог лутања. Белићевом *Правопису* претходила је реформа Вука Караџића, те дела Стеве Чутурила, Љубе Стојановића, Стојана Новаковића и Милана Петровића. Разлика у терминима није била велика, било је само спорадичног преименовања. Белићев *Правопис* и његова интерпункцијска терминологија код Срба је била у употреби од 1923. до 1960. године, а после је замењена оном коју смо сусретали у три правописна приручника Матице српске (1960, 1993. и 2010). Све то најбоље одсликава тврдња Митра Пешикана: „Од победе Вукове реформе у српској култури није било никаквих правописних преокрета” (Пешикан 1996: 171).

Неки термини се нису мењали од Вука до данас (*тачка, заграда, апостроф, звездица*) неки су доживели преименовање (*кома > запета >arez > запета; уск-*

процента, знак промила, стрелица на лево, стрелица на десно, стрелица лево-десно, стрелица на горе, стрелица на доле, стрелица горе-доле.

¹⁵ *Правопис српског језика* Милорада Дешића доноси 17 основних интерпункцијских термина, без дублета: *тачка, запета, тачка и запета, две тачке, наводници, црта, заграда, полузаграда, упитник, узвичник, цртица, три тачке, апостроф, коса црта, акценатски знаци, неакцентована дужина и генитивни знак* ˆ. Интерпункцијска терминологија у приручнику Р. Симића нема неке посебности.

личник, знак усклика > узвичник; знак прекида, више тачака > три тачке; везица, полуцрта, спојница > цртица; знак почивке, станка, знак прекида > црта; дужина, дуљина, дуг вокал > знак дужине; наводни знак / знак навођења > наводници; двострука тачка > две тачке; знак питања > упитник; знак чуђења > узвичник...). Постоји јасна подела на основне и помоћне интерпункцијске знаке, број основних је ограничен, док је број помоћних неограничен, а повремено „стижу” нови знаци и нови термини.

Остаје отворен проблем и неких дублетних решења. Наиме, дублетна решења нису најсрећнија, али је вероватно најбоље да се полако њих ослобађамо. Није тешко утврдити који је термин бољи и коме ваља дати предност.

Неку врсту проблема чине и термини који се нису усталили, где још има неког лутања (*интернет знак, тараба, међународни знак за и, параграф*). Такве су и ознаке за фреквентне валуте, ознаке за полове, ознаке из нотног система. Српски интерпункцијски стандард се мора комплетирати и тако ће се постићи његова пуна стабилизација. То значи именовање свих знакова које сусрећемо у текстовима, а да то нису слова.

Сматрамо да математички и лингвистички термини спадају у интерпункцијске термине и да се у правопису мора наћи места и за њих.

Литература

- Белић А. *Правопис српскохрватског књижевног језика*. Београд: Издавачка књи-
жарница Геце Кона, 1923.
- Белић А. *Правопис српскохрватског књижевног језика*. 4. изд. Београд: Просвета, 1950.
- Брборић В., Дешић М. „О стандардизацији правописне терминологије.” *Термино-
лошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика*, Нау-
чни састанак слависта у Вукове дане, 32/3 (2003): стр. 219–229.
- Брборић В. *Правопис српског језика у наставној пракси*. Београд: Филолошки фа-
култет, 2004.
- Брборић В. *Правопис и школа*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност
Србије, 2015.
- Брборић В. *О српском правопису*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност
Србије, 2016.
- Даничић Ђ. *Мала српска граматика*. Беч: Штампарија јерменског манастира, 1850.
- Дешић М. *Правопис српског језика. Приручник за школе*. Београд: Клет, 2015.
- Ивић П. „О Вуковом рјечнику из 1818. године.” *Српски рјечник*, Београд: Просвета,
1996.
- Ивић П. „Из прошлости српског правописа.” *К новој писмености*, Београд: Научна
књига, 1998: стр. 11–15.
- Караџић В. С. *Писменица сербскога језика*. Беч, 1814. (фототипско издање)
- Кристал Д. *Кембричка енциклопедија језика*. Београд: Нолит, 1995.
- Пешикан М., Караха-Гарић М., Пижурица М. (прир.). *Прилози правопису*. Нови
Сад: Матица српска, 1989.

- Мркаљ С. *Сало дебелого јера либо азбукопротрес*. Будим, 1810. (фототипско издање)
- Николић М. „Правопис српскога језика, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица.” *Јужнословенски филолог*, L (1994): стр. 243–247.
- Новаковић С. *Српска граматика*. Београд: Државна штампарија, 1894.
- Ново правописно упутство српског књижевног језика*. Београд: Издавачко и прометно А. Д. Југоисток, 1943.
- Петровић М. *Српска граматика с правописом*. Нови Сад: Штампарија „Натошевић”, 1912.
- Петровић М. *Српски правопис за средње школе*. Нови Сад: Штампарија „Натошевић”, 1914.
- „Српскохрватски језик.” Енциклопедијски лексикон *Мозаик знања*. Пецо А., Станојчић Ж. (ред. и ур.). Београд: Интерпрес, 1972.
- Пешикан М. „Правописна норма.” *Српски језик на крају века*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 1996: стр. 171–179.
- Правопис српскохрватскога књижевног језика са правописним речником* (израдила правописна комисија). Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1960.
- Пешикан М., Јерковић Ј., Пижурица М. *Правопис српскога језика, I. Правила и њихови односи, II. Речник уз правопис*. Нови Сад: Матица српска, 1993.
- Пешикан М., Јерковић Ј., Пижурица М. *Правопис српскога језика*, измењено и допуњено издање [редакција измењеног и допуњеног издања: М. Пижурица (главни редактор), М. Дешић, Б. Остојић, Ж. Станојчић]. Нови Сад: Матица српска, 2010.
- Правописно упутство за све основне, средње и стручне школе*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 1929.
- Речник српскохрватскога књижевног језика*. I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1976–1976.
- Симеон Р. *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива I–II*. Загреб: Школска књига, 1969.
- Симић Р. *Правопис српскога језика са речником*. Београд – Никшић: ЧИП „Штампа” – ИТП „Унирекс”, 1993.
- Стојановић Љ. *Лекције из српског језика за други разред гимназије*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1891.
- Чутурило С. *Српски правопис за школску употребу*. Панчево: Књижара браће Јовановић, 1884.
- Шипка М. „О српској правописној терминологији.” *Јужнословенски филолог*, LVI/3–4 (2000): стр. 1411–1417.

Велько Ж. Брборич

ИНТЕРПУНКЦИОННАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ У СЕРБОВ СО ВРЕМЕН ВУКА¹⁶ ДО
НАШИХ ДНЕЙ

Резюме

В работе рассматриваются прошлое и настоящее интерпункционной терминологии за прошедшие два века, начиная с „Сербского словаря” (*Српски рјечник*) Вука (1818) до наших дней. В сущности, предлагается анализ интерпункционной терминологии в XIX веке, процесс ее фиксации в начале XX века и обзор современного состояния и соответствующих справочников по правописанию за последние сто лет: „Правописание сербохорватского литературного языка” (*Правопис српскохрватског књижевног језика*) (1923) Александра Белича (и его более поздние издания 1930, 1934 и 1950 годов), „Введение в правописание” (*Правописно упутство*) (1929), „Правописание сербохорватского литературного языка” (*Правопис српскохрватскога књижевног језика*) (1960), „Правописание сербского языка” (*Правопис српскога језика*) (1993), а также его издание с изменениями и дополнениями (2010). Особое внимание посвящено терминам, претерпевшим изменение, дублетным решениям и новым терминам (ранее не существовавшим). Также предлагается решение некоторых разногласий.

Ключевые слова: сербский язык, правописание, интерпункционная терминология, история правописания.

¹⁶ Вука Стефановича Караджича – прим. перев.